
Türkiye'de Neo-Liberalizm ve Parlamenter Siyasetin Krizi

FARUK ATAAY

Kapitalizmin 1970'lerde dünya ölçeğinde yaşanan krizine 'neo-liberal' politikalarla yanıt verileceğinin kesinleşmesinden bu yana gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkelerde liberal demokrasilerin krize girdiği konusunda genel bir kanı bulunmaktadır. Neo-liberal politikaların gelişmiş ülkelerdeki egemenliği demokrasi konusunda gerilemeyle el ele giderken, azgelişmiş ülkelerdeki egemenliğinin bizzat askeri yönetimler eliyle gerçekleştirilmiş olması liberal demokrasilerin krizinin daha açık bir göstergesini oluşturmaktaydı. Derece farkları bulunmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde ve demokrasiye döndükten sonra azgelişmiş ülkelerde liberal demokrasinin içinin boşaltıldığı, kamu politikalarının belirlenme sürecinin toplumun geniş kesimlerinin sınırlı bir 'uzlaşma'sına bile dayanmaktan uzaklaştığı görülmektedir.

Türkiye'de, devletin yeniden yapılandırılmasıyla daha kısıtlı bir anayasal çerçeve içinde demokrasiye dönülen 1983 yılından bu yana istikrarsız bir demokrasi deneyimi yaşanıyor. Gerek uluslararası sözleşmelerle belirlenen ölçütlere uygun kabul edilen bir liberal demokrasiye sahip olunmaması, gerek

etnik ve dinsel hareketlerin yükselişi, gerekse parlamenter siyasetin bir türlü istikrara kavuşturulamayışı rejim tartışmalarını sürekli gündemde tutuyor. Özellikle ANAP’ın düşüşe geçtiğinin artık kesinleştiği 1989’dan bu yana parlamenter siyasetin krize girdiği, temsil sorunu yaşandığı, rejimin meşruiyet üretmekte zorlandığı genel bir kanı durumuna gelmiş bulunuyor. Parlamenter siyasetteki kriz, farklı yaklaşımlarca, kararlı hükümetler çıkaramadığı için ‘yönetememe krizi’, kamu politikalarının toplumsal uzlaşmaya dayanmaması, küçük bir kesimin çıkarlarını yansıtmaması ve bu nedenle de kapalı kapılar ardında belirlenmesi nedeniyle ‘meşruiyet krizi’, ya da devletin yasakçı politikalarının kültürel kimlikleri bastırması nedeniyle ‘temsil krizi’ olarak nitelendirilebilmektedir:

Bu çalışmada, 1990’lar Türkiye’inde parlamenter siyasetin yaşadığı krize odaklanılmaktadır. Ancak, çalışmanın ele alınan dönemde ortaya çıkan bütün sorunları ele alma iddiası bulunmamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, siyasal krize ilişkin yaygın açıklamalar üzerinde durulmaktadır. Yazı, ekonomik krize, sonra da siyasal krize ilişkin değerlendirmelerle devam etmekte ve demokrasinin geleceğine ilişkin iddialı olmayan öngörülerle son bulmaktadır.

1. Muhafazakâr, Liberal ve Sol Liberal Kriz Analizleri

Yoğun bir krizin yaşandığı Türkiye’de krizin nasıl tanımlanacağı konusu da hegemonya mücadelesinin temel başlıklarından biri durumuna gelmiştir. Zira, krizin nasıl tanımlanacağına ilişkin soruyu, krizden hangi politikalarla çıkılabileceği, bu politikaların hangi siyasal irade tarafından uygulanacağı gibi başka sorular izlemektedir. Krize ilişkin tartışmalarda bilimsel olarak olmasa da, yaygınlık bakımından bir açıklama biçiminin egemen olduğu görülmektedir. Temelde liberal devlet kuramından türetilen bu kriz analizlerinin birbiriyle yakın akrabalıkları bulunan üç versiyonunun popülerlik kazandığı görülmektedir. Bunlar, muhafazakâr, liberal ve sol liberal yaklaşımlardır. Siyasal krize ilişkin yaklaşımlarında bazı ayrımlar taşıdıkları görülen bu yaklaşımlar, ekonomik ve toplumsal kriz konusunda ise daha az farklılık taşımaktadır. Muhafazakâr olarak nitelendirilen analizlerde ‘istikrar’, liberal ve sol liberal olarak adlandırılanlarda ise ‘özgürlük’ vurgusunun öne çıktığı görülmektedir. Liberallerle sol liberaller de ‘sosyal adalet’ konusundaki yaklaşımlarıyla ayrılmakta, ancak her iki kesim de ekonomik ve sosyal politikalar konusunda genelde suskun kalmayı tercih etmektedirler.

Muhafazakâr düşüncenin günümüzdeki önemli temsilcilerinden biri olan Taha Akyol, Türk siyasal sisteminin krizini ‘yönetememe krizi’ olarak tanımlar:

Koalisyon hükümetlerinde 'kriz yönetimi' kavramının gerektirdiği disiplin, sürat ve iç tutarlılık olmaz! Yapısal değişimi öngören, yani basit bir kemer sıkma politikasından daha zor ve kapsamlı olan 'ekonomik program'ı hükümetin ne ölçüde uygulayabileceği konusundaki kuşku'nun sebebi de bu... İşte, ikide bir kriz çıkınca ikide bir dışarıdan 'sakın ha! parayı vermeyiz' diye kulağımızı çekiyorlar! Hem milli onurumuz bakımından fevkalade rencide edici, utandırıcı... Hem 'kendini yönetemeyen Türkiye' görüntüsü yüzünden ekonomik program gereken hızla yürümüyor, iç ve dış piyasalarda tam güven oluşmuyor, yatırımlar açılmıyor... Türkiye, yüzde 40 civarında oy almış bir iktidarı sandıktan çıkaracak bir siyasi sisteme geçmedikçe, 'yönetemeyen demokrasi'nin bu sorunları sürecektir. (Akyol, 2001)

Akyol'a göre, ekonomik ve sosyal sorunlara kalıcı çözümler bulabilmek için siyasal parçalanmayı aşabilmek ve yüzde 40-50'lik oy tabanına sahip merkez partilerinin iktidarına dayalı 'yöneten demokrasi' ya da 'iki kanatlı demokrasi' sistemine geçebilmek gereklidir. Bunun için merkez sağ 'muhafazakâr kesimleri', merkez sol da 'kültürel farklılıkları' temsil edebilir duruma gelmelidir. Merkez partilerinin merkez dışına kaçan seçmen katmanlarını entegre edebilmesi için onları temsil edebilmesi ve 'farklı seçmen katmanlarından büyük ortak politikalar çıkarabilir' olması, bunun için de siyaset üzerindeki vesayet'in kalkması sağlanmalıdır (Akyol, 2001).

Akyol'un yaklaşımına göre, ekonomik ve toplumsal sorunların çözüm reçetesi bellidir: Neo-liberal politikalar. Sorun, bunu uygulayabilecek 'yöneten demokrasi'nin, bir başka deyişle güçlü ve kararlı hükümetleri üretecek siyasal sistemin oluşturulamamasından doğmaktadır. Siyasal sistemin güçlü ve kararlı hükümetler çıkaramayışı ise dinsel ve kültürel farklılıkların temsil edilmesine izin vermeyen vesayetçi yapıdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, siyaset üzerindeki vesayeti kaldıran bir demokratikleşme sağlanırsa, hem siyasal temsil krizi, hem yönetememe krizi, hem de ekonomik ve toplumsal kriz aşılabilecektir. Kültürel özgürlükler konusundaki yaklaşımının küçümsenmemesi gereken Akyol'da 'istikrar' vurgusunun daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Nitekim, 'muhafazakâr' olarak nitelendirilen kesimlerden gelen başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi, iki turlu dar bölge seçim sistemi gibi öneriler de, asıl olarak bu 'istikrar' ve 'yönetilebilirliği sağlama' kaygısı doğrultusunda biçimlenen 'siyasal mühendislik' bakış açısı ürünleridir (Vergin, 1998; Gürsel, 1998).

Liberal düşüncenin günümüzdeki önemli temsilcilerinden Fuat Keyman ise krizi 'meşruiyet ve yönetebilirlik krizi' olarak tanımlar:

Sürekli birbirini besleyen, siyaseti düşünme eylemi üzerine 'ontolojik sınırlar' empose eden, demokratik toplum vizyonu ve çoğulculuk

ethosuna karşıt, toplumsal ilişkileri bir ‘disiplin toplumu’ mantığı içinde örgütleyen, ve bu anlamda da toplumsal gerçeklikten kopuk ve toplumsal taleplere yanıt veremeyen tali karşıtıtlıkların ve kutuplaşmaların belirlediği 1980-sonrası Türk modernleşme tarihi bugün ciddi bir ‘meşruiyet ve yönetebilirlik krizi’yle karşı karşıyadır. (1999: 61-62)

Keyman’a göre, ‘yönetebilirlik ve meşruiyet krizi’nin temelinde “devlet-toplum/birey ilişkilerindeki ahlaki ve etik sorunlar”, “devlet eksenli kimlik ve vatandaşlık anlayışının karşı karşıya olduğu temsiliyet krizi”, “alt-kimliklerin tanınmasına ve hukukça himaye edilmesine imkan vermeyen devlet yapısı” yatmakta; bunun aşılması da “modernite projesinden vazgeçmeden, bu projenin demokratikleşmesi, dolayısıyla tarihsel olarak yaratılan ‘politik toplum’un ve ‘politik Türk kimliği’nin ‘çoğulculuk ethosuna’ dayalı bir kimlik ve vatandaşlık anlayışıyla yeniden kurulmasına uygun zemini hazırlamak”tan geçmektedir (Keyman, 1999).

Keyman’ın yaklaşımına göre, farklılıkların temsiline izin verilmemesi, ‘yönetebilirlik ve meşruiyet krizi’ne yol açmaktadır. Yönetebilirlik ve meşruiyet krizinin aşılması ise farklılıkların demokratik bir sistem içinde temsil edilebilmesine bağlıdır. Keyman’ın da, toplumsal farklılıkları kültürel farklılıklardan ibaret gören bir çerçeve içinde kaldığı görülmektedir (Mert, 1999).

‘Sol liberal’ yaklaşım da özünde liberal yaklaşımdan çok farklı değildir. Devleti, siyasal ve bürokratik elitler ile tarihsel olarak devlete bağımlı kalmış burjuvazinin çıkarları çerçevesinde hareket eden bağımsız bir oluşum olarak ele alan, siyasal krizin temelinde de demokrasinin kısıtlı çerçevesini bulan bu yaklaşıma göre demokrasinin gelişmesi ‘sivil toplum’un güçlendirilmesinden geçmektedir. Devlet ile sermaye arasında çelişkiler varsayan, ekonomik krizi açıklarken de liberallerle önemli ortaklıklar taşıdıkları görülen sol liberaller, ‘sosyal adalet’ kaygısını dile getirmeleriyle diğerlerinden ayrışmakta, ancak bunun nasıl sağlanacağı konusunda genellikle suskun kalmayı tercih etmektedirler.

Muhafazakâr, liberal ve sol liberal siyasal kriz analizleri, aralarında kendilerince önemli ayrımlara sahip olmakla birlikte, ekonomi-siyaset, devlet-piyasa ilişkilerine, ekonomik ve toplumsal krize bakışlarında açık ya da örtük yöntemsel yakınlıklar taşımaktadırlar. Ekonomi ile siyaseti, devlet ile piyasayı birbirine dışsallaştıran bu yaklaşımlara göre, ekonomik krizin temelinde ‘piyasanın serbestçe işlemesini engelleyen irrasyonel devlet yapısı’ yatmaktadır. ‘Ekonomi ile siyasetin ayrılması’, ‘devletin küçültülmesi’, ‘özelleştirme’ gibi politikalar ekonomik krizin çözülmesinin biricik yoludur. Zira, ‘yolsuzlukları kurumsallaştıran’, ‘kaynakları verimsiz kullanan’,

'popülizme dayanan' siyasal sistem yaşanan mali krizin biricik nedenidir. Ekonomik ve toplumsal krizin temelinde de bu mali kriz yatmaktadır.

Mali krizin oluşumuna ilişkin açıklamalarında önemli sorunlar bulunan bu yaklaşım, gerek kamu finansman açıklarının kapatılma biçimi olan finansal liberalizasyon ve borçlanma mekanizmasının, gerekse yolsuzlukların bizahtı kendisinin özel birikim süreçlerine katkı mekanizması durumuna getirildiğini, mali krizin nedenlerini kamu sektörü - özel sektör ilişkilerinde aramak gerektiğini gizlemekte, mali krizin oluşumunda bir etkisi bulunmayan sosyal harcamaları krizin gerçek nedeni olarak sunmakta, krizin çözümünü de sosyal politikaların tasfiyesinde ve özelleştirmede göstermektedir (Oyan, 1999; 2001: 118-122). Düşük verimlilik, aşırı istihdam gibi mali krizin oluşumunda daha tali sayılabilecek ve elbette sorun olarak görülmesi gereken etmenleri, krizin asıl nedeni olarak sunmaktadır. Krizin nedenine ilişkin açıklamalarının, krizin çözümüne ilişkin sermaye yanlısı politikaların meşrulaştırılması amacından kaynaklandığı görülen bu yaklaşım, hoşnutsuzlukların büyük boyutlara ulaştığı günümüzde kendisini 'eleştirel' bir yaklaşım olarak sunmayı başarabildiği ölçüde 'hegemonik' de olabilmektedir (Yalman, 2001: 33-35). Eleştirel bir yaklaşım olarak sunulması çok önemlidir; aksi takdirde hoşnutsuzlukların bu kadar yaygın olduğu bir dönemde alıcı bulabilmesi olanaklı değildir. Temel çelişkiyi devlet ile toplum arasında kuran, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerle siyasal süreçler arasındaki ilişkilere körleşmemize yol açan bu açıklamalar, ekonomik ve toplumsal krizin yarattığı hoşnutsuzlukların yoğunlaştığı bir dönemde egemen politikaların sınıfsal niteliğini belirsizleştirmekte, değişim taleplerinin yönlendirilmesinde işlevsellik kazanmaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar, parlamenter siyasetin krizine ilişkin alternatif bir analizin geliştirilmesi gerekliliğini göstermiş olmalıdır. Aşağıda, önce ekonomik krize, daha sonra da siyasal krize ilişkin sorunlara doğru ilerlenecektir.

II. Ekonomik Kriz

Türkiye'de, askeri yönetim ile ANAP iktidarı altında geçen 1980-91 dönemi siyasal açıdan olumlu anlamıyla 'istikrarlı' bir dönem sayılmayacaksa (ki sayanlar az değildir), siyasal istikrarsızlık 1980 sonrası dönemin bütününe yayılan bir durumdur. Bu siyasal istikrarsızlığın kökleri 1980'de yürürlüğe konan yeni birikim modelinde yatmaktadır. Zira, 1980'le birlikte yaşanan dönüşüm, ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde iç pazarın genişletilmesi amacı doğrultusunda sanayi sermayesi etrafında oluşan ve daha geniş toplumsal kesimleri kapsayan bir hegemonyanın yerini, dünya ekonomisi ile entegrasyonun artırılması amacı doğrultusunda, toplumun geniş kesimlerinin dışlandığı daha dar bir hegemonyaya bırakmasından başka

bir şey değildi. 1980 sonrasında siyasal rejimin daha zayıf bir toplumsal desteğe sahip oluşu, kökleri ekonomide yatan bu süreçle ilişkilidir.

1980 sonrası dönemin neo-liberal politikalarının toplumsal sonuçları dar bir çevreyle sınırlı olsa da iyi bilinmektedir. Bu nedenle, burada uzun uzadıya ekonomideki dönüşümler ele alınacak değildir. Ancak, bazı temel özellikleri üzerinde kısaca durmakta yarar olacaktır. Zira, kolayca “ihracata dönük sanayileşme modeline geçiş” olarak adlandırılabilen bu dönüşümün toplumun geniş kesimlerinin yaşama koşullarında yarattığı gerileme, dışa açılan sermayenin uluslararası rekabet stratejisinin bir gereği olarak görülebilmesine yol açarak yanlıglara neden olabilmektedir. Oysa, Türkiye ihracata dönük sanayileşme modelinde ancak sınırlı bir başarı sağlayabilmiştir. Bu başarı, emek yoğun, düşük teknolojiye sanayilerle sınırlı kalırken, eskinin dışa bağımlı ve içe dönük sanayileri 1990'ların sonlarına kadar önemli bir nitelik değişimine uğramamıştır. Bu durum, sanayi sermayesi birikimine dayalı hızlı bir büyüme sağlanmasını ve bunun olası olumlu sonuçlarını gündemden düşürmüştür. Öte yandan, ihracatta sağlanan başarının, ithalatın serbestleştirilmesinin getirdiği ek yükü karşılamakta yetersiz kalışı, hem dış borçlarla ayakta kalabilen ekonomik yapının sürmesine, hem de alt sınıfların gelir düzeyinin sürekli bastırılmasına yol açmıştır. Neo-liberal anlayış doğrultusunda sermayenin vergi yükünü azaltan ve kamu finansmanını borçlanmaya dayandıran politikalar da eklenince kamu borçlanması mekanizması aracılığıyla yerli ve yabancı finans sermayesine büyük aktarımların gerçekleştirildiği bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Sonuç sanayisizleşme ve rantiyeleşmedir. Üstelik, finansal liberalizasyonun ekonomiyi kırılğan bir yapıya büründürmesi de, özellikle biriken borçların çevrilmesinde sorun yaşanan dönemlerde, ‘sıcak para’nın ülkeyi terk etmesiyle doğan finansal krizlerin ekonomide ağır tahribatlar yaratmasına neden olmaktadır. Finansal krizler, sermaye döngüsünde ciddi kopmalar yaratarak, büyük durgunluk, iflas ve işsizliklere yol açmaktadır. Borçlanmayı sürdürübilmenin temel amaç haline geldiği bu koşullarda, ekonomi politikaları yerli ve yabancı finans sermayesinin tüm istemlerinin yerine getirilmesinden ibaret olmaktadır. Kalkınma ve sanayileşme hedefinden uzaklaşma, devletin yatırım yapma ve kamu hizmeti üretme kapasitesinin aşındırılması, özelleştirme gibi pek çok boyutu olan neo-liberal politikaların gerisindeki temel dinamikler kısaca bunlardır.

Sonuç olarak, toplumun büyük bölümünün hoşnutsuzluğuna yol açan ve ‘gelir dağılımında bozulma’, ‘satın alma gücünde düşüş’ olarak somutlanan durum geçici, istenmeyen bir sonuç olmayıp, 1980 sonrasında egemen olan birikim modelinin doğrudan bir sonucu, ayrılmaz bir parçasıdır. 1980 sonrasında birikim modeli çerçevesinde ortaya çıkan bölüşüm ilişkilerinin temel özellikleri, gelir dağılımının iyice bozulması, iç tüketimin orta ve üst sınıflara (toplumun yaklaşık yüzde 20-25’i) dayanması, emek piyasasının

parçalı yapısının kalıcılaşması, çalışanların küçük bir bölümü (tahminen yüzde 10'lar düzeyindeki bir dilimi) 1990'larla birlikte gelir düzeyi bakımından nispeten iyi sayılabilecek bir duruma gelirken büyük bölümünün yoksulluk sınırında yaşaması, küçük burjuvazinin çeşitli kesimlerinin de yoksullaşmadan payını alması olarak sayılabilir. Neo-liberal politikalardan kazançlı çıkanların toplumun çok dar bir kesimi olarak kaldığı, toplumun büyük bölümünün ise 'kaybedenler' safında yer aldığı görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin yapısal kriz dinamikleri, periyotları giderek sıklaşan borç krizleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kısa vadeli sermaye girişini sürdürebilmek ve borçları çevirebilmek dışında bir amaç taşımadığı gözlenen hükümetler ülkeyi borçların ödenemez boyutlara ulaşması noktasına getirmiş bulunmaktadır. Bu noktanın pek çok alanda önemli dönüşümler doğuracak yeni bir eşik oluşturup oluşturmadığı, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kamu maliyesinin krizi olarak somutlanan krize, Uluslararası Para Fonu (IMF) – Dünya Bankası (WB) dayatmaları biçiminde somutlanan sermaye yanlısı 'çözüm'ler, Türkiye'nin ve devletin borç ödeme kapasitesinin artırılmasını, Türkiye'nin ithalatının azaltılmasını ve bunun için tüketim-satın alma gücünün çok ağır bir biçimde bastırılmasını, devletin yatırım, hizmet ve sosyal transferlerinin en alt düzeye çekilmesini, en önemli ve değerli KİT'lerin 'yapısal reform' adı altında özelleştirilmesini öngörmektedir. 'Yapısal reformlar' olarak adlandırılan politikalar belirli sektörler (sosyal güvenlik, tarım, kamu bankaları, KİT'ler, altyapı hizmetleri vb.) etrafında oluşmuş bölüşüm ilişkilerine yerli-yabancı tekeller lehine radikal müdahaleler içermektedir. Her bir 'yapısal reform' yeni tekelleşmeler doğururken, bunlardan şu ya da bu ölçüde mağdur olan yüz binlerce, milyonlarca insan bulunmaktadır. Bu sürecin derinleşmesi, zaten yeterince sorunlu olan toplumsal yapının iyice tahribine yol açabilecektir.

Krize çözüm olarak dayatılan politikaların olumsuz sonuçları çalışanlardan küçük burjuvazinin çeşitli kesimlerine kadar uzanmaktadır. Son krizin en çarpıcı sonuçlarından biri budur. Kriz politikaları, büyük bir şişkinlik oluşturduğu bilinen küçük-orta burjuvaziyi yeniden yapılanma sürecine uyuma zorlarken, bu süreçte başarılı olamayanları da önüne katıp 'ayıklama' sürecine sokmaya başlamıştır. Ayıklama sürecinin derinleşmesi çok daha sarsıcı sonuçları ortaya çıkarabilecektir. Diğer yandan, kriz sermaye içi çelişkilerin derinleşmesine yol açmaktadır. Kaynakların hangi kesime aktarılacağı, kimlerin kurtarılacağı üzerine cetin bir mücadele yaşanmaktadır. Buna karşılık, IMF gözetiminde hazırlanan 2002 bütçesindeki ekonominin ve kamu harcamalarının daraltılmasına ilişkin radikal düzenlemeler, durgunluğun geçici olmadığını göstermektedir. Yeniden büyümeye geçişin

beklenenden daha uzun sürebileceği ve bu uzun sürenin ciddi bir ayıklanmaya yol açabileceği görülmektedir.

III. Parlamenter Siyasetin Krizi

Türkiye tarihinde 1983-1991 dönemi 'yöneten demokrasi' olarak ele alınacak olursa, 1991'den bu yana geçen dönem de 'yönetemeyen demokrasi' olarak ele alınabilecektir. Ekonomik, siyasal ve ideolojik boyutlarıyla derin bir krize sahne olan 1991 sonrası Türkiye'sinde her ne kadar radikal İslam ılımlılaştırılabilmiş ve parçalanmış, PKK'nin silahlı eylemlerine son vermesi sağlanmış görünse de kriz dinamiklerini bütünüyle ortadan kaldıran bir istikrar dönemine girildiğini söyleyebilmek olanaklı değildir. Günümüzde daha çok öne çıkan sorun ekonomide odaklanmaktadır.

Yakın dönem ele alınırken 1989'un yeni bir alt-dönemin başlangıcı olarak kabul edilmesi konusunda yaygın bir uzlaşa bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ekonomide, ihracata dönük modelin tıkanması ve finansal liberalizasyona geçiş, siyasette de ANAP'ın uğradığı ağır yerel seçim yenilgisi ve sendikal mücadelelerin önlenemez boyutta yükselişi yeni bir alt-dönemi başlatır görünmektedir.

1989 yerel seçimlerinde üçüncü sıraya düşmesi, 1980'lere damgasını vuran ANAP'ın seçmen desteğinin hızla eridiğini gösteriyordu. ANAP ile DYP'nin sonradan birbirini tüketen sert bir rekabete girişmesinin ve 'pat' durumunun başlangıcını da 1989'da ve hatta öncesindeki siyasal yasaklara ilişkin referandumda bulmak olanaklıdır. Sermayenin ana partisi olmak için girilen bu çözümsüz rekabet 1990'ların önemli siyasal gelişmelerinden biridir. Zira, merkez sağdaki iki büyük partinin birlikte zayıflamaları ve sermayenin kendinden saydığı hükümetler oluşturmakta sıkıntıya düşülmesi, siyasal istikrarsızlığın en önemli parametrelerinden biridir.

1991 genel seçimlerinden DYP'nin birinci çıkması ve SHP ile koalisyon hükümeti kurması, merkez sağdaki iki partinin bir araya gelmelerinin kolay olmayacağını gösteriyordu. 1991 seçimlerinin bir başka özelliği SHP'nin yükselişinin kısa sürede durması, buna karşılık seçim ittifakı kuran RP-MHP-IDP'nin önemli bir oy artışı sağlamasıydı. Nitekim, 1994 yerel seçimleri ile 1995 genel seçiminde RP oy patlaması yapacaktır. Bu seçimde barajın altında kalmakla beraber MHP'nin sağladığı artış da küçümenecek gibi değildir. ANAP ile DYP'nin, büyük parti sayılmak için psikolojik sınır sayılabilecek yüzde 20'nin altında kalması ise merkez sağdaki erimeyi gösteriyordu. DYP ile ANAP'ın kurduğu koalisyon hükümetinin kısa sürede çatlaması, sonuçta 28 Şubat'a giden yolu da açmıştı.

1999 genel seçimlerinin en çarpıcı sonucu ise, DSP ile MHP'nin hiç beklenmeyen bir oy patlaması gerçekleştirmeleriydi. 1995'te merkez solun

birinci partisi durumuna gelen DSP, 1999 seçimlerinden de birinci parti olarak çıktı. 28 Şubat'ın mağduru sayılan ve bu seçimde oy patlaması yapması beklenen RP ise ancak üçüncü parti olabildi. ANAP ve DYP'nin oyları baraja iyice yaklaşırken, CHP tarihinde ilk kez parlamento dışında kalıyordu.

Yakın dönemin henüz hafızalarda taze olan gelişmelerini daha fazla uzatmak gerekmiyor. Türkiye'nin parlamenter siyasetinde, ANAP'ın düşüşe geçtiğinin artık tescillendiği 1989'dan sonraki dönemde, her seçimden bir başka partinin birinci olarak çıktığı görülmektedir. Seçmenlerin ANAP'a karşı SHP ve DYP'de bulamadığı alternatifi RP, MHP ve DSP'de aramaya devam ettiği, ancak onların da kalıcı olamadığı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Parlamenter siyasetin krize girdiği bu dönemin bazı önemli özelliklerini şöyle sıralamak olanaklı görünmektedir.

1. Geniş 'seçmen' yığınlarının arayışının, her ne kadar bilince çıkmasa da, neo-liberal politikalara karşıtlık temelinde şekillendiğini söylemek olanaklıdır. (Son birkaç yılda yapılan pek çok kamuoyu araştırması, deneklerin büyük bölümünün en önemli sorun olarak 'ekonomik ve sosyal sorunları' gördüğünü göstermektedir.) Seçmenlerin 'yeni umut' olarak gördüğü partilerin kalıcı olamayışında, IMF-WB politikalarına alternatif üretememeleri ve tabanlarını sağlamlaştırabilecek ekonomik ve sosyal politikalar geliştirememişleri belirleyici olmuştur. Özellikle merkez sağın başarıyı, seçime ekonomik açıdan iyi bir konjonktürde girmeye (seçim ekonomisi) ve medyayı tekelleştirerek kontrol altına almaya bağlayan stratejisi yetersiz kalmıştır.

2. Sermayenin politikalarını belli bir süzgeçten geçirme, aşırı yanlarını törpüleme, böylece politikalara belli bir toplumsal destek-meşruiyet kazandırma işlevini üstlenen siyasal partiler bunu yerine getiremez duruma düşmüştür. Kriz derinleştikçe ve sermayenin istemleri meşruiyet kaygısından uzaklaştıkça, siyasal partilerin bunlar üzerinde ufak düzeltmeler yapma olanağı da iyice ortadan kalkmaya başlamıştır. Türkiye'de son yirmi yılda hükümetler sürekli olarak toplumun geniş kesimlerinden fedakarlık istemiş, uygulamaya koyduğu yoksullaştırıcı politikaların geçici olduğunu, birkaç yıllık bir fedakarlıktan sonra ekonomideki sorunların çözüleceğini söylemiş, refahın artacağı vaadinde bulunmuştur. Ancak, bugüne kadar sözünü tutabilen bir iktidar olmamıştır. Toplumun geniş kesimleri de bu duruma, o partiye yeniden oy vermeyerek yanıt vermiştir. Ancak, refahı artırma vaadiyle yönelinen ve iktidara getirilen diğer partilerin uygulaması da farklı olmamıştır.

3. Siyasal partilere, siyasetçiye ve genel olarak siyasete olan güven en alt düzeye inmiştir. Siyasal partilerin kitle tabanı erimiş; kararsız-partisiz seçmen

oranında büyük artış vardır. Her seçimde önemli oy dalgalanmaları yaşanmakta, partiler arasında radikal sayılabilecek oy kaymaları ortaya çıkmaktadır. Merkez sağ ve merkez solun oy tabanı Türkiye tarihinin en alt düzeyine inmiştir. Aşırı sağın oy tabanı Türkiye tarihinin en yüksek düzeyine çıkmıştır. Toplumda genel bir umutsuzluk, yönsüzlük, hedefsizlik psikolojisi egemendir.

4. 1990’larla beraber yeterli çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara gelen ve programını-vaatlerini uygulayabilen partilere rastlanamamaktadır. Merkez sağda ve merkez solda siyasal parçalanma kalıcılaşmıştır, partilerden herhangi birinin diğerleri aleyhine büyümesi de beklenmemektedir. Gerçekleşen daha çok ‘nöbet değişimi’dir. Günümüz Türkiye’sinde yüzde 20’yi geçmek artık büyük başarı sayılır olmuştur. Bu tablonun sonuçlarından biri, koalisyon hükümetleri ile yönetimdir. Dolayısıyla koalisyon hükümetlerinin olası sorunları sık sık ortaya çıkmaktadır.

5. Koalisyonların oluşumu da ilginçtir. Genellikle siyasal yelpazenin farklı bölmelerinden partilerin bir araya gelerek oluşturdukları koalisyon hükümetleri kurulmaktadır. Bunun tek istisnasını oluşturan DYP-ANAP koalisyonu çok kısa ömürlü olabilmıştır. Partilerin bazı konularda kimliklerini vurgulama amaçlı dirençlerinden kaynaklı koalisyon krizleri ortaya çıkmaktadır.

6. Bütün bu süreçte, temel siyasal sorunlarda parlamenter siyasetin gücü ve belirleyiciliği azalırken, bürokrasinin çeşitli kanatlarının gücünde artış gözlenmekte, ‘teknokrasi’, ‘siyaset üzerindeki vesayetın artışı’ gibi eğilimler egemen olmaktadır.

1990’lar boyunca, sayılan bu istikrarsızlık unsurlarına yanıt olmak üzere, siyasal partiler sisteminin istikrara kavuşturulması için çokça arayışta bulunmuş olmasına karşın, bunların hiçbiri başarılı olamamıştır. Merkez sağdaki iki partinin birleşmesi, birinin diğeri aleyhine güçlendirilmesi ya da koalisyonda bir araya gelmesi sağlanamamıştır. Tersine merkez sağ partiler birlikte erimeye devam etmişlerdir. Öte yandan, merkez partileri lehine sonuç vereceği düşünülen başkanlık sistemi, yarı-başkanlık sistemi, iki turlu dar bölge seçim sistemi gibi arayışlar da uygulamaya geçirilememiştir. Bu durum, sermayeyi güvenilir hükümetler kurulmasını sağlamak sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır.

İçinde bulunduğumuz dönemde, sermaye açısından en önemli problemi programını tavizsiz uygulayacak, ‘güçlü’ ve ‘kararlı’ hükümetler kurulmasını sağlamak oluşturmaktadır. Ancak, bu, içinde aşılması imkansız çelişkiler barındıran bir istemdir. Toplumun küçük bir kesimi lehine ve büyük bir kesimi aleyhine politikaları ‘kararlılıkla’ uygulayarak ‘güçlü’ seçmen desteğine sahip kalabilmek seçimle gelen bir siyasal parti için olanaksızdır. Zaten,

pratikte yaşanan da budur. Sermayenin IMF-WB paketlerinde-programlarında somutlanan istemlerini kararlılıkla-ödünsüz olmasa da büyük ölçüde uygulayan partiler bugüne kadar yeniden seçilebilmiş değildir. O zaman istenen şu olmalıdır: İktidara gelen partiler belli vaatlerde bulunarak oylarını aldığı kesimlerin beklentilerini bir tarafa bırakarak sermayenin IMF-WB paketlerinde somutlanan politikalarını ödünsüz uygulamalı, seçmenlerinin kendisini ilk seçimde ağır bir şekilde cezalandırmasına da razı olmalıdır. Bu, son on yılda tekrarlanan oyunun devam etmesini istemekten başka bir anlam taşımamaktadır. Oyunun kuralı ünlü bir işadami tarafından “taç değen baş akıllanır” sözü ile ifade edilmiştir: Seçim sürecinde seçmenlere, parti tabanına hangi vaatlerde bulunulduğu, partinin program-hedefleri önemli değildir. Önemli olan iktidara gelince ‘akıllanmak’, yani sermayenin programını ödünsüz uygulamaktır. Ancak günümüzde güncel olan soru, bütün partilerin en az bir kez rol aldığı bu oyunu tekrar sahneleyebilmenin olanaklı olup olmadığıdır.

Her şeye karşın, yerli ve yabancı sermayenin tüm bu hükümetler döneminde programını büyük ölçüde uygulatmayı başarabildiği görülmektedir. Türkiye’de geleneksel olarak merkez sağ partilerce-hükümetlerce temsil edilen büyük sermaye egemenliği, siyasal parçalanmanın ve istikrarsızlığın egemen olduğu 1990’lar boyunca tüm partilerin ekonomik ve sosyal politikalar bakımından tek tipteştirilmesi sayesinde sürdürülebilmiştir.

Bütün partilerin tek tipteştirilmesi süreci çok da sancısız değildir. Bu durum, her seçimden sonra, hükümete katılan partilerin değişip değişmediğinin büyük sermayeli medyada gürültülü bir biçimde sorgulanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu ‘değişimin’ garantiye alınmasında, birkaç temel mekanizma öne çıkmaktadır. Ekonomi politikaları söz konusu olduğunda IMF-WB ikilisi ve ekonomi bürokrasisi, siyasal konularda da MGK, yüksek yargı ve cumhurbaşkanlığı belirleyicidir. Medya sürecin bütün aşamalarına eşlik etmektedir. Bunlar, sistemin bütünlüğünün korunmasında temel önemde bir rol üstlenmektedir.

Sermayenin programına destek sağlamakta zorlanması ve siyasal partilerin bu programı uygulamakta isteksiz davranması, sermaye açısından temsil krizinin işaretlerini vermektedir. Ancak, sermayenin elinde de güçlü kozlar bulunmakta, ekonominin ‘kırılgan’ yapısı ‘kriz çıkarma’ tehdidinin hükümetlerin başında sürekli sallanmasını sağlamakta; bu da hangi partiler iktidara gelirse gelsin, hangi vaatlerde bulunmuş olursa olsunlar, IMF-WB paketlerinin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Ancak bütün bu süreç sorunsuz ilerletilememektedir. Toplumdaki hoşnutsuzlukların yaygınlığı siyasal süreçlere etki etmeye devam edecektir. 1990’larda olduğu gibi, 2000’li yıllarda da büyük sermayeyi asıl rahatsız eden

her ne kadar ‘ılımlılaştırılmış’ olsalar da küçük-orta ölçekli sermayenin istemlerine yanıt üretmeye çalışan aşırı sağ politik hareketler olacağı benzenmektedir. Büyük sermaye hegemonyasına yönelik hali hazırdaki asıl tehdit de bunlardan kaynaklanmaktadır. Ekonomiye ve toplumsal yapıya ilişkin bütün gözlemler gerek 1980 sonrası birikim modelinin, gerekse son kriz döneminde uygulanan politikaların küçük-orta ölçekli sermayenin ve küçük burjuvazinin önemli bir bölümünü dışladığını göstermektedir. Sermayenin farklı kanatlarının bir araya gelerek ekonomik programa açıkladıkları ortak destek, krizin derinliği karşısında uzun süreli olabilme potansiyelinden uzak kalmakta, IMF-WB paketleri-programları etrafında sermayenin bütün kanatlarını kapsayan bir uzlaşma çok kalıcı görünmemektedir. Merkez sağın gerilemeye aşırı sağın ise güçlenmeye devam etmesi de bu durumun göstergelerinden biri olmalıdır.

Ancak, aşırı sağdaki partilerin gövdesinin asıl olarak bu sınıflardan oluştuğu doğru olsa bile, bunların iktidar ortağı oldukları dönemlerde kaynakların akım yönü üzerinde kazandıkları inisiyatif çok sınırlı olmakta ve büyük sermayenin programını büyük ölçüde uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Bu dengeleri değiştirmeye kalktıklarında ise çeşitli niteliklerdeki müdahalelere davetiye çıkarmış oldukları görülmektedir.

Sermaye içi çelişkilerin ağırlık kazanmasının görünümünden biri de taşra sermayesinin ve siyasetinin hoşnutsuzluğu, ülkenin bazı bölgelerinin merkez partileri dışındaki akımlara olan güçlü eğilimidir. Bunda temel etmenlerden biri, taşra sermayesinin önemli bir bölümünün dışarı açılma sürecine uyumda sıkıntılar yaşamamasıdır. Diğerleri ise, merkezden yönetilen kamu kaynakları üzerinde (borçlanma gibi mekanizmalarla) yerli ve yabancı tekellerin denetimi arttıkça küçük-orta ölçekli sermayeye ve küçük burjuvaziye düşen payın azalmasıdır. Bunun bir sonucu da taşranın daha fazla kamu yatırımı, ödeneği, teşviği gibi taleplerinin karşılanamaması olmaktadır. Taşra siyasetinin ve bir bakıma onun ifadesi sayılan meclisin (önüne gelen bütün tasarıları doğru dürüst tartışmadan yasalaştırmasına rağmen) günümüzde ‘popülizm’in en önemli suçlularından biri durumuna getirilmiş olması da herhalde bununla ilgilidir. Zira, taşra sermayesinin temel siyasal varoluş biçimlerinden biri, yörelere daha fazla kamu yatırımı, kaynağı aktarılmasını isteyip durmaktır. Ancak, siyasi partilerde aday belirlenmesinden, taşra teşkilatlarının yönetiminin atanmasına kadar tüm süreçlerin merkezîyetçi bir anlayışla yürütülmekte oluşu merkezin taşra üzerindeki gücünü göstermektedir.

Çalışanlar ise, 1980 sonrası dönemde bütün kanatlarıyla bir araya gelerek mücadelelerini bilinçli siyasal hedefler doğrultusunda yürütmeyi başaramış değildirlir. Günümüzde siyasal temsil krizi yaşayan en önemli kesimi de çalışanlar oluşturmaktadır. Aslında, bu da şaşkırtıcı bir durum sayılmamalıdır.

Bağımsız siyasal partisine sahip olmayan bir kesimin, bırakınız karşı-hegemonyanın odağı olabilmesini, kendi özgül çıkarlarını savunmakta bile güçlük çekeceği, sermayenin hegemonyası altında atomizasyon ve bireyciliğin kıskacına düşeceği iyi bilinen bir durumdur.

1980 sonrası Türkiye’inde eşitsizlikler artarken sınıf bilincinin de gerilemekte oluşunun nedenlerini siyasal ve ideolojik süreçlerde aramak gerekmektedir. Bu dönemde, büyük sermayenin egemenliğini sürdürebilmesinde, gerek parlamenter gerekse parlamento dışı muhalif siyasal akımları etkisizleştirebilmekte, başta çalışanlar olmak üzere toplumun geniş kesimlerini örgütsüzleştirebilmekte, örgütlü siyasal yönelişler geliştirebilmelerinin zeminini ortadan kaldırmakta gösterdiği başarı temel önemde olmuştur. Türkiye’de geniş yığınların hoşnutsuzluklarının son derece arttığı bir dönem boyunca, alternatif siyasal arayışların gündeme bile gelemeyişinde, 12 Eylül’den kalma devlet yapısının (Tanör, 1995) ve 1990’larda yaşanan medya patlamasının (Kaya, 1999) belirleyici etkileri oldu. Ancak bunların başarısı da mutlak değildi. Neo-liberal politikaların tek yanlı ve gürültülü temsilciliğini üstlenen medya ideolojik etki yaratmakta gösterdiği başarıyı, çok arzulandığı açıkça belli olan seçim sonuçlarını yönlendirmekte gösteremedi. Medyanın, ideolojik bombardıman sayesinde mevcut durumdan duyulan hoşnutsuzlukları, ‘adalet’, ‘refah arışı’ gibi beklentileri sağ siyasal ideolojilere ve vaatlere eklemleyebilmekte etkili olduğunu, aşırı sağın pek de arzu edilmeyen yükselişinde bunun da temel etmenlerden biri olduğunu söylemek olanaklıdır.

Geniş yığınların hoşnutsuzluğunu, her seçimde iktidarı değiştirerek göstermesi bir yanıyla sistem açısından güçsüzlük ve istikrarsızlık belirtisidir. Öte yandan, seçmenlerin ideolojik yönelimlerinin belirlenmesinde gösterilen başarı, hoşnutsuzlukların ‘herkese iki anahtar’, ‘adil düzen’ gibi sağ popülist vaatlere eklenilebilmesini sağlamaktadır. Türkiye’de parlamenter siyaset neo-liberal ideoloji ve politikalar ile ‘sosyal adaletçi’ sağ popülist vaatlerin çelişkili eklenmesine sahne olmakta, ancak bu da uzun süreli olamamaktadır. Bunun bir başka boyutu, bireyci ideolojilerin yaygınlaştırılmasının yığınlarda ‘bireyci’ ve ‘köşe dönmeçi’ yanlısaların egemen olmasını sağlamasıdır. Öte yandan, bireyci eğilimlerin egemenlik kazanması, ‘devletin sınıf karakterinin yozlaşması’ (Boratav, 1991) durumunun bile sisteme yönelik bir sorgulamaya konu olamamasına yol açmaktadır.

Bu bölümü bitirirken 1990’lardan bu yana parlamenter siyasetin şekillenmesinde önemli bir başlık haline gelen AB’yle entegrasyon sürecinin yansularına değinmekte de yarar bulunmaktadır. Türkiye’nin AB’ye tam üye yapılma olasılığının görünen gelecekte hemen hiç olmamasına karşın bu konunun siyasetin temel belirleyicilerinden biri durumuna gelebilmiş olması

gerçekten ilginçtir. Öyle anlaşılmaktadır ki, AB'ye tam üyelik süreci, Avrupa sermayesi ile olan entegrasyon düzeyini artırmaya çalışan büyük sermayeden Avrupa pazarına dönük üretim yapan KOBİ'lere, Soğuk Savaş'ı Batı'nın güvenlik şemsiyesi altında geçirdikten sonra buradan dışlanmaktan çekinen askerlerden demokrasinin genişlemesini isteyen bütün kesimlere ve yurtdışında çalışma hayali kuran geniş yığınlardan bu sürecin olası siyasal meyvelerini toplamaya çalışan partilere kadar çok geniş bir kesimi ortak bir zeminde bir araya getirebilmesiyle zayıf da olsa bir 'ulusal uzlaşma' zemini yaratmış görünmektedir. Ancak, AB ile entegrasyonun 'gümrük birliği' biçimindeki mevcut yapısının değişme olasılığı bulunmadığı gibi, entegrasyon sürecinin ekonomik ve toplumsal sorunlarda bir rahatlama yaratma, sözü edilen ulusal uzlaşmayı 'ekonomik' bir temele kavuşturma olasılığı da zayıftır. Tersine, günümüzde bedeli ağır bir biçimde ödenen borç krizinin oluşumunda gümrük birliğinin önemli payının olduğunu savunan güçlü görüşler bulunmaktadır.

Sonuç Yerine: Demokrasinin Geleceği

Son yirmi yıla damgasını vuran siyasal krizin temelinde yerli ve yabancı büyük sermayenin çıkarları çerçevesinde biçimlenen ekonomik ve sosyal politikalar yatmaktadır. Son yirmi yılda geniş yığınlardan istenen fedakarlıklar bir ekonomik gelişme ve büyüme, toplumsal refahın artışı süreci ile değerlendirilememiştir. Günümüzde de, yerli ve yabancı tekellerin krizden çıkış için ürettiği program, borç ödeme programından ibarettir. Bu program, değil çalışanları, sermayenin bütün kesimlerini bile kavramaktan uzaktır. Dolayısıyla, ekonomik ödümler vererek bir uzlaşma ortamı sağlama, fedakarlığı bütün kesimlere paylaşırma gibi bir arayış kesinlikle bulunmamaktadır. Yakın gelecekte, ne ekonominin istikrarlı bir büyüme rotasına sokulabilmesi, ne de siyasetin güçlenen hegemonyaya, genişleyen demokrasiye oturma olasılığı bulunmaktadır. Tersine, ekonomik durgunluk, siyasal istikrarsızlık ve kontrollü demokrasi seçeneği ağır basmaktadır. Dolayısıyla, siyasetteki kriz, sermayeyi liberal demokrasi içinde kalarak egemenliğini sürdürmenin formüllerini geliştirme arayışına sokmaktadır. Bunun temel niteliklerinin, geniş kitlelerin siyaset dışı bırakılmasına devam edilmesi, ekonomik ve sosyal politikaların 'teknokratik' mekanizmalarla belirlenmesi olacağı açıktır. Kontrol dışı-istenmeyen hükümetlerin kurulmasının önlenmesi ve/veya sermayenin programına tabi kılınmasının temel kaygı olacağı düşünüldüğünde, parlamenter siyaset üzerindeki vesayetın kalıcılığını korumasını beklemek gerekecektir. İkincisi, sermayenin programı, ekonomik ve sosyal politikalara ilişkin siyasal karar alma süreçlerinin sürekli olarak siyasal mekanizmalardan uzaklaştırılmasını, kararların 'popülist baskılardan kurtarılmış' 'teknokratik' mekanizmalarda alınmasını gerektirmektedir. Devletin 'teknik devlet' olarak yeniden yapılandırılması, 'ekonomi ile siyasetin ayrıştırılması' doğrultusunda atılan

muhtelif adımlar bu çerçevede anlam bulacaktır. Demokratik açılımların yerini bulma olasılığı ise zayıftır. Demokrasiden, daha çoğulcu bir siyasal modelin anlaşılması durumunda, bölüşüm ilişkilerinde toplumun daha geniş kesimlerini kavrayan bir dönüşüm gerekecektir.

Oyların sürekli düşme eğiliminde oluşu, gelecek seçimden nasıl bir parlamento aritmetiğinin ve hükümetin çıkacağı kestirilemeyeşi, günümüzde yeni yüzler ve yeni umutlar yaratma gereksinimine aciliyet kazandırmaktadır. Zira, 1995'te RP'nin, 1999'da da DSP ve MHP'nin beklenmeyen oy artışları sağladığı anımsandığında, hoşnutsuzluğun zirvede olduğu günümüz koşullarında seçimden nasıl bir sonuç çıkacağını kestirebilmek gerçekten zordur. (Yakınlarda yapılan bir kamuoyu araştırmasına yanıt veren deneklerin yaklaşık yüzde 70'i gelecek genel seçimde 1999 genel seçimlerinde oy verdikleri partiye yeniden oy vermeyi düşünmediklerini söylemişlerdir.) Sermaye açısından yeni seçime yeni yüzlerle girme gereksinimi büyük boyutlara ulaşmıştır. Planlanan, herhalde, yeni umutlar yaratılan bir seçim kampanyası dönemi ile toplumdaki değişim beklentilerinin manipüle edilmesi, ertesinde de sermayenin programını sadakatle uygulayacak bir hükümetin kurulması olmalıdır. Oysa, Türkiye'de siyasal partiler yenilenmekte sıkıntı yaşamaktadır. Siyasal partiler ve seçim sisteminde değişikliğin bunu sağlayabileceği umulmakla beraber, bu değişikliklerin de bu partilerin oluşturduğu parlamento tarafından gerçekleştirileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, siyasal sisteme ilişkin değişikliklerin umulan doğrultuda olmaması olasılığı yüksektir. Öte yandan, oy dengelerindeki değişiklikler de 'siyaset mühendisleri'nin elini kolunu bağlamaktadır.

Bu koşullarda, rejimin işlemeye devam edip edemeyeceği, kesintiye uğrayıp uğramayacağı gibi soruların yanıtı, sermayenin egemenliğini olağan yollarla koruyup koruyamaması ile doğrudan ilişkilidir. Daha önce de belirtildiği gibi, seçim sandıklarından sermayenin gönlünde yatan siyasal sonuçların çıkma olasılığı pek azdır. Ancak, bu durumun olağanüstü rejim arayışlarına yol açması noktasına varması için, kontrol edilemez hükümetlerin kurulması ve ekonomik krizin derinleşmesi, bunların da siyasal krizi rejim krizine sürüklemesi gerekecektir. Parlatonun açık kaldığı 'teknokratlar hükümeti' gibi arayışların gündemden düşmeyeceği açıktır, ancak siyasal partilerin buna razı edilmeleri de kolay olmayacaktır. Derin siyasal krizler doğmadıkça bu tür arayışların parlamentodan onay alabilmesi zordur. Başbakan Ecevit'in sık sık 'koalisyonun uyum içinde çalıştığını' vurgulama gereğini duyması herhalde bu tür arayışlara set çekme isteğinden kaynaklanmaktadır.

Demokratikleşme konusundaki tartışmalar ve bölünmeler de sermaye egemenliğinin sağlam olup olmamasına ilişkin farklı saptamalarla ilişkilidir.

‘Şahinler’ olarak görülen kesimle AB kriterlerine uyumu savunanlar sermaye cephesi içinde hegemonyanın kuruluşuna ve yeniden üretilişine ilişkin farklı tutumlar olarak ele alınabilir. Hegemonyanın ekonomik ödün ayağının zayıf kaldığı günümüz koşullarında, rıza yalnızca ideolojik aygıtlara dayanılarak sağlanabilir mi, yoksa baskı politikalarıyla da desteklenmeli midir? Bir başka deyişle, Türkiye burjuvazisi AB standartlarına uygun bir liberal demokrasiyi başarabilir mi? Yönetenler katındaki en önemli tartışmalardan biri de budur.

Sonuç olarak, bölüşüm ilişkilerinde büyük bir operasyon gerçekleştiren yerli ve yabancı tekellerin, toplumun geniş kesimlerinin rızasını sağlamakta zorlanması şaşırtıcı değildir. Ancak, sermayenin alternatif bir siyasal projenin güçlenmesini önlemeyi de başardığı görülmektedir.

Kaynaklar

- Akyol, T. (2001), “Yöneten Demokrasi”, *Milliyet*, 30 Haziran.
- Alekserov, F. – Ersel, H. – Sabuncu, Y. (1999), *Seçimden Koalisyonla: Siyasal Karar Alma*, İstanbul: YKY.
- Boratav, K. (1991), *1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İstanbul: Gerçek.
- Boratav, K. (1995), “İktisat Tarihi (1981-1994)”, Ed.: Sina Akşin, *Bugünkü Türkiye* (Türkiye Tarihi, cilt: 5), İstanbul: Cem, 159-213.
- Boratav, K. (1998), “2000’e Doğru Türkiye’de Popülizm”, *Mürekkep*, 10-11, 8-13.
- Boratav, K. (2001), “2000-2001 Krizlerinde Sermaye Hareketleri”, *Mülkiye*, 230, 207-220.
- Buğra, A. (2001), “Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye’nin Geleneksel Refah Rejimi”, *Toplum ve Bilim*, 89, 22-30.
- Çakır, R. (2001), “Merkez Dışı Siyasi Hareketler”, *Birikim*, 152-153, 141-145.
- Erder, N. (koord.) (1999), *Türkiye’de Siyasi Parti Seçmenleri ve Toplum Düzeni*, İstanbul: TÜSES.
- Gills, B. – Rocamora, J. – Wilson, R. (1994), “Düşük Yoğunluklu Demokrasi”, Ed.: S. Amin, N. Chomsky, A. G. Frank, *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler* içinde, Çev. A. Fethi, İstanbul: Alan, 9-46.
- Gülaip, H. (1993), *Kapitalizm, Sınıflar, Devlet*, İstanbul: Belge.
- Güler, B. A. (1996), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılma Politikaları*, Ankara: TODAİE.
- Gülsever, T. (1996), “Kriz, Siyasal Temsil ve Refah Partisi”, *İktisat*, 359, 32-35.
- Gürsel, S. (1998), *Siyasal İstikrar ve İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi Simulasyon Modeli*, İstanbul: TÜSİAD.
- İşıklı, A. (1995), *Küreselleşme ve Demokratikleşme*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı.
- Kaya, R. (1999), “Türkiye’de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi”, *Türk-İş Yıllığı '99*, Ankara: Türk-İş, 633-659.
- Kazgan, G. (2001), “Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşmiş Türkiye’nin Krizleri”, *İktisat*, 410-411, 26-31.

- Keyman, F. (1999), "Türkiye'de Yönetebilirlik ve Meşruiyet Krizi", *Düşünen Siyaset*, 1, 61-65.
- Mert, N. (1999), "Siyasi Kriz ve Kriz Siyasetleri", *Düşünen Siyaset*, 1, 107-115.
- Oyan, O. (1999), *Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?*, Ankara: İmaj.
- Oyan, O. (2001), "Hizmet Anlayışı Olmayan Bütçeler Dönemi Sona Erdirilmelidir", *Emek Politikaları Sempozyumu* içinde. Ankara: TMMOB, 117-135, 139.
- Öngen, T. (1997). "Kriz ve Burjuvazinin İkilemi", *Marksizm ve Gelecek*, 13, 10-28.
- Satlıgan, N. (1996). "Sermayenin Bunalımından Siyasal Temsilin Bunalımına", *İktisat*, 360-361, 70-72.
- Savran, S. (1994), "Türkiye Kapitalizminin Krizi", *Sınıf Bilinci*, 15, 18-51.
- Saybaşılı, K. (1992), *İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam.
- Sönmez, M. (1992), *Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi*, İstanbul: Gerçek.
- Sönmez, M. (2001), *Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü*, İstanbul: Om.
- Tanör, B. (1994), *İki Anayasa (1961-1982)*, 3. Baskı, İstanbul: Beta.
- Timur, T. (2000), *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, 2. Baskı, Ankara: İmge.
- Tuncer, E. (1999), *Seçim '99: Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, Ankara: TESAV.
- Tünay, M. (2002), "Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi", Çev: D. Dinler – N. Güveloğlu, *Praksis*, 5.
- Vergin, N. (1998), *Türkiye'ye Tanık Olmak*, İstanbul: Sabah.
- Yalman, G. (2001), "Krizin Sorumlusu Devlet mi?", *Emek Politikaları Sempozyumu*, Ankara: TMMOB. 33-37, 42-43.
- Zarakolu, R. (1989), "Toplumsal Kriz ve Karar Anı", *Türkiye Sorunları*, 7, 7-25.